

Voerman poogt zijn vraagstelling te ontwikkelen vanuit een beschouwing over de industrialisatie en economische eenwording van Nederland, de regionale geschiedschrijving en theorieën over verstedelijking en stadsgeschiedenis. Dat hij daarmee heeft geworsteld blijkt als nieuwe dynamischer concepten in de regionale geografie aan de orde komen. De auteur blijft vasthouden aan het meer statische regiobegrip dat H. J. Keuning in de jaren dertig ontwikkelde. Hij belooft wel de mogelijke consequenties van een dynamischer blik op regiovorming aan het eind van zijn betoog te behandelen, maar deze bespreking heb ik niet kunnen vinden.

Dat Voerman zich strikt aan zijn vraagstelling heeft gehouden, is de helderheid van zijn betoog zeker ten goede gekomen, maar soms heeft hij zich te veel beperkingen opgelegd. Zo gaat hij niet in discussie met andere auteurs die de economische ontwikkeling van deze regio hebben geanalyseerd. Hij gaat niet inhoudelijk in op de stuwende rol die Keuning in zijn studie *De Groninger veenkoloniën* (1933) toedichtte aan de landbouw en vereningen en de daaruit voortkomende agro-industrie. Evenmin geeft hij zijn mening over de enclave-these die J. J. van der Werf poneerde in zijn *Industrie en regio* (1989), hoewel de auteur met de schat aan opgediepte gegevens een bijdrage had kunnen leveren aan de verdere analyse van de economische ontwikkelingen in dit veengebied. Dit neemt niet weg dat Voerman een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de geschiedschrijving van het Oost-Groningse veengebied, die ook voor iedereen die zich bezighoudt met de bestudering van industrialisatie en verstedelijking belangwekkend is.

R. E. van der Woude

Th. von der Dunk, *Alleen op de wereld. De Nederlandse worsteling met zichzelf, God en Europa* (Amsterdam: Van Gennep, 2001, 285 blz., € 16,-, ISBN 90 5515 3117).

Alleen op de wereld is een verzameling van dertien (opnieuw bewerkte) artikelen van de hand van Thomas von der Dunk die oorspronkelijk tussen 1997 en 2001 verschenen in tijdschriften, opiniebladen en kranten. De auteur geeft in de inleiding weer wat volgens hem de zeer diverse stukken bindt. 'In vrijwel alle dertien bijdragen keert... steeds als een soort van rode draad het min of meer afwijkende van Nederland terug in zijn kijk op de wereld, op Europa en God en daarmee ook op zichzelf.' (17) Hierop volgen bespiegelingen over de Europese grenzen en identiteit, de val van de muur en de gevolgen daarvan, de voorwaarden voor de Turkse toetreding tot de EU en de politieke verhoudingen in Israël. In heldere analyses laat Von der Dunk zien langs welke lijnen belangrijke ontwikkelingen in de Europese- en wereldpolitiek zijn verlopen en geeft vervolgens verschillende scenario's voor de toekomst weer. Hierbij moet worden aangetekend dat de 'Nederlandse worsteling' in het eerste deel van de bundel grotendeels ontbreekt. Dat wordt daarna ruimschoots goedge maakt in artikelen over de Nederlandse reacties op deze internationale ontwikkelingen, het gestuntel rondom humanitaire interventies en het kortzichtige beleid van vaderlandse politici. Door bundeling van deze verschillende artikelen worden de grote dramatische gebeurtenissen op het wereldtoneel als het ware gecontrasteerd met het amateurtoneel van de Nederlandse politiek. Von der Dunk stoort zich vooral aan de inconsequente wijze waarop Nederlandse politici denken en handelen, en verwijt hen gebrek aan visie. 'Wie als historicus drie eeuwen Nederlandse wereldpolitiek in drie woorden moet samenvatten komt dan ook uit op: drie eeuwen naïviteit.' (135)

Naast het signaleren van een Nederlandse 'afwijking' waagt de auteur zich aan een historische verklaring hiervoor. De bekende zaken passeren de revue: Nederland was een republiek

toen andere landen monarchieën waren en vice versa; de Patriottentijd gaf politieke strijd een slechte naam, waardoor onder koning Willem I de natie indommelde; de negentiende-eeuwse liberalen hebben niet hoeven vechten voor de grondwet van 1848 waardoor die zo vanzelfsprekend was dat de politieke cultuur al snel weer bezadigde trekken aannam. Daarbij komt nog dat de oude links-rechts-tegenstellingen niet langer houvast bieden en dat in het poldermodel steeds de consensus wordt gezocht. Door dit alles is er in Nederland nauwelijks sprake van politieke strijd en debat. Dit zijn niet direct vernieuwende gezichtspunten te noemen en soms geven de historische argumenten zijn betoogtrant haast iets drammerigs. In de laatste twee artikelen over de oranjemythe (die overigens goed samengevoegd hadden kunnen worden) probeert hij de lezer ervan te overtuigen dat de band tussen Nederland, Oranje en het protestantisme in de historische realiteit niet is aan te treffen en dat de monarchie als instituut strijdig is met de uitgangspunten van de moderne samenleving. Dat de meeste mensen zich dit al lang bewust zijn en toch niet Von der Dunks republikeinse gedachtegoed delen is voor hem vervolgens onbegrijpelijk.

Von der Dunk laat zich in zijn opiniestukken kennen als een aanhanger van het Verlichte gedachtegoed en als een vurig strijder tegen alle uitingen van bekrompenheid, naïviteit, conservatisme en religieuze intolerantie. Kerk, kroon en het bezadigde regentendom moeten het ontgelden in betogen waarin maar weinig plaats is voor twijfel en ambivalentie. Soms geven deze beschouwingen dan ook meer informatie over Von der Dunks visie op Nederland, dan die van Nederland op de wereld. Maar meer dan eens weet hij de vinger op de zere plek te leggen. Vooral zijn stukken over de zwakte van het openbaar bestuur in Nederland en het gevaar daarvan voor de democratie ('Bezwaren tegen de geest van de laatste jaren der eeuw' en 'De Nederlandse angst voor doortastende politici') zijn sterk en verdienen aandacht in brede kring.

Het genre van opinieartikelen ligt Von der Dunk goed. Met zijn historische achtergrond (-kennis) heeft hij een voorsprong in het publieke debat en levert daar een waardevolle bijdrage aan. Dit zijn echter geen bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden. Een opiniestukkenchnjver is nog geen contemporain historicus. Von der Dunk lijkt echter geen ambitie te hebben dat laatste te zijn. Hij is eerder een debater met scherpe blik en pen, die fel (en soms over zijn woorden struikelend) aanwijst waar de schoen wringt.

Maartje Janse

H. E. M. Berens, *W. N. Rose 1801-1877. Stedenbouw, civiele techniek en architectuur* (Dissertatie (bewerkt) VU Amsterdam 1999; Rotterdam: NAI-uitgevers, 2001, 364 blz., ISBN 90 5662 230 7).

Sommige architecten zijn bekend om wat ze ons nalieten, zoals de parken van Zocher of de neogotiek van Cuypers, anderen om wat ze nooit tot stand brachten. W. N. Rose behoort tot die tweede categorie. Velen zullen hem kennen als de Haagse rijksbouwmeester die in de jaren 1860 grote opschudding wekte met zijn fabrieksachtige ministerie-nieuwbouw aan Plein 1813 en de gotiserende verminking van de dertiende-eeuwse Ridderzaal. Critici als Vosmaer en De Stuers verenigden zich in het verzet tegen zijn plan voor een nieuw paleis der Staten-Generaal, dat wanneer het was uitgevoerd de sloop van vrijwel het gehele Binnenhof zou hebben betekend. Zonder Rose's eervol ontslag in 1867 zou het torentje op het Binnenhof dus nimmer zijn doorgestaan als icoon van onze hedendaagse polderpolitiek.

In dit rijk geïllustreerde proefschrift wordt door architectuurhistorica Hetty Berens de rijksbouwmeester eindelijk recht gedaan. Zijn prestigieuze benoeming in Den Haag wordt begrijp-